

שיטת חבר מושבעים בישראל – הצדקות ואתגרים

מאת

פנחס טופורק*

מבוא

הקמת מדינת ישראל באה לאחר סיום מנדט בריטי בן שלושים שנה על ארץ ישראל, אשר קדמו לו מאות שנים של שלטון עות'מאני. כדי להבטיח מעבר חלק, הוחלט כי החוקים הקיימים בארץ ישראל טרם קום המדינה יישארו בתוקף כל עוד אינם סותרים את חוקי המדינה החדשה ואת השינויים שחוללו הקמתה ורשויותיה.¹ מסגרת משפטית זו הקיפה קשת מגוונת של חוקים, לרבות אלה שקיבלו בירושה מהתקופה העות'מאנית, חוקים שנגזרו מתקופת המנדט הבריטי, חוקים דתיים, עקרונות המשפט המקובל ודיני היושר הנהוגים באנגליה. בעוד שישראל אימצה מרכיבים שונים של שיטת המשפט המקובל, כמו החלת תקדימים והמבנה הארגוני של בתי המשפט,² היא נמנעה במיוחד מאימוץ שיטת המושבעים. במקום זאת, מדינת ישראל הסתמכה באופן מסורתי על שופטים בתור מקבלי ההחלטות העיקריים – הן בתיקים פליליים והן בתיקים אזרחיים, דבר המייצג חריגה משמעותית ממסורת המשפט המקובל. מאז הקמתה, בישראל מתקיים ויכוח מתמשך סביב שילובם של מושבעים במערכת המשפט שלה.³ מאמר זה מתעמק בהצדקות לטענה כי ישראל צריכה לשקול ברצינות נדרשת לשלב חבר מושבעים בתור מרכיב הכרחי במערכת המשפט, באמצעות בחינת נקודות מבט מגוונות ובחינה מדוקדקת של היתרונות הפוטנציאליים הכרוכים ברפורמה כזו. בנוסף, אציע הצעות מעשיות לשילוב ביעילות את מערכת המושבעים במסגרת הקיימת, תוך הבטחת סימביוזה עם פרקטיקות משפטיות מבוססות.

* סטודנט למשפטים, המכללה האקדמית צפת, בעל תואר ראשון בניהול מהאוניברסיטה הפתוחה. היום עוזר יו"ר ועד העובדים, משרד מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור. בעל רישיון סוכן פנסיוני ויזם עסקי. תודה לפורום הישראלי למשפט וחירות על ההזדמנות להביא מאמר זה לפרסום. תודה מיוחדת לאשתי מעוררת ההשראה, ד"ר מיכל טופורק, על תמיכתה הבלתי מעורעת.

¹ ראו באתר הרשות השופטת: ההיסטוריה של המשפט.

² THE DEAREST BIRTH RIGHT OF THE PEOPLE OF ENGLAND: THE JURY IN THE HISTORY OF THE COMMON LAW (Hart Publishing, J. Cairns, & G. McLeod, 2002)

³ S. J. Colby, *A jury for Israel: Determining when a lay jury system is ideal in a heterogeneous country*, 47 CORNELL INT'L L. J. 47, 121 (2014)

מאמר זה מחולק לשלושה פרקים. פרק א מתאר את ההקשר ההיסטורי של שיטות משפט בהן קיימת שיטת חבר מושבעים. מתוך המעקב ההיסטורי ניתן לעמוד על החלטתה של מדינת ישראל שלא לאמץ שיטת חבר מושבעים. פרק ב מתמקד בהצדקות לשילוב שיטה זו בישראל בתור מרכיב חיוני למערכת המשפט שלה. פרק ג מפרט את נקודות המבט המגוונות בנושא, לרבות טיעוני נגדי שעולים בספרות המחקר. מטרת המאמר היא לספק הערכה מקיפה של שילוב שיטת חבר מושבעים במערכת המשפט בישראל ואת ההשפעה החיובית הפוטנציאלית שלה.

א. הקשר ההיסטורי

להבנת המשמעות של הטמעת חבר מושבעים במערכת המשפט בישראל, ראוי תחילה לבחון את ההקשר ההיסטורי של משפטי המושבעים. ניתן לייחס את הרעיון של חבר מושבעים לתרבויות עתיקות, שהתפתחו עם הזמן ומצאו בולטות במערכות המשפט המקובל.⁴

ביוון העתיקה נעשה שימוש במושבעים של אזרחים בתיקים פליליים ואזרחיים כאחד. המושבעים נבחרו בהגרלה, והחלטותיהם התקבלו ברוב רגיל.⁵ בדומה, ברומא העתיקה נערכו משפטים בפני שופטים שמונו על ידי הקיסר. במשפט המקובל, ניתן לייחס את השימוש במושבעים למאה ה-12 באנגליה. בתקופת שלטונו של המלך הנרי השני, חבר המושבעים הורכב מ-12 גברים חופשיים מן הקהילה המקומית שנשבעו לשמוע ראיות וליתן פסק דין על סמך עובדות המקרה.⁶

חבר המושבעים שימש בעיקר בתור בודקי ממצאי עובדות במשפטים פליליים, בשמיעת ראיות שהוצגו על ידי הצדדים וקביעה באשר לאשמתו או לחפותו של הנאשם. עם הזמן, השימוש במושבעים התרחב למשפטים אזרחיים והליכים משפטיים אחרים.⁷ השימוש במושבעים בארצות הברית החל מימי הקולוניאליזם. מערכת המשפט הקולוניאלית התבססה על המשפט המקובל האנגלי, שכלל שימוש במושבעים בתיקים פליליים ואזרחיים.⁸ כאשר ארצות הברית הפכה למדינה עצמאית היא עיגנה את שיטת המושבעים בחוקה: התיקון השישי לחוקת ארה"ב קובע כי בכל כתב אישום פלילי, לנאשם עומדת הזכות למשפט על ידי חבר מושבעים ללא משוא פנים.⁹ התיקון השביעי קובע באופן דומה כי בתיקים אזרחיים, הזכות למשפט מושבעים תישמר.¹⁰ עוד קבע בית המשפט האמריקאי כי התיקון הארבעה עשר משלב את זכויות היסוד המוגנות על ידי מגילת הזכויות, לרבות הזכות למשפט בשיטת חבר מושבעים, והדגיש כי הזכות למשפט מושבעים בתיקים פליליים היא זכות יסוד החיונית לשמירה על חירויות הפרט ולהבטחת פסיקה הוגנת וחסרת פניות.¹¹ הוראות אלה משקפות את חשיבותם של חבר מושבעים

⁴ M. A. LESSER, THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE JURY SYSTEM. LAWYERS' CO-OPERATIVE PUBLISHING COMPANY (1894).

⁵ לסלי דין ג'ונס "זנות כמסך עשן: מעשה בזנות-צמרת ביוון העתיקה" **זמנים: רבעון להיסטוריה** גיליון 90, 40-49 (2005).

⁶ ראו לעיל ה"ש 2.

⁷ גדי אלגזי "בעקבות איכרים ברשימות בתי-הדין" **זמנים: רבעון להיסטוריה** גיליון 62, 109-113 (1998).

⁸ V. P. HANS & N. VIDMAR, AMERICAN JURIES: THE VERDICT (2nd ed., Prometheus Books, 2017).

⁹ ליאון שלף 'שני דגמים להבטחת זכויות האדם - דגם אמריקני מול דגם ישראלי אפשרי' **מחקרי משפט טו** 105 (2001).

¹⁰ P. Devlin, *Jury Trial of Complex Cases: English Practice at the Time of the Seventh Amendment*, 80 COLUMBIA LAW REVIEW 43 (1980).

¹¹ *Duncan v. Louisiana*, 391 U.S. 145, 159 (1968).

במערכת המשפט של ארה"ב ואת התפיסה כי לאזרחים צריך להיות תפקיד בהליך המשפטי.

השימוש במושבעים אומץ בצורות שונות במדינות רבות ברחבי העולם, כולל קנדה, אוסטרליה וניו זילנד,¹² בהן יש מערכות משפטיות המבוססות על המשפט המקובל האנגלי. במדינות מסוימות, כמו גרמניה ויפן,¹³ משתמשים במושבעים בנוסף או במקום שופטים מקצועיים בסוגים מסוימים של תיקים. המושבעים נבחרים בדרך כלל מהקהילה המקומית ועשויה להיות להם הכשרה משפטית מוגבלת. הם עובדים לצד שופטים מקצועיים כדי לבחון ראיות ולתת פסק דין.

למרות שישראל ירשה היבטים רבים של מסורת המשפט המקובל מהמנדט הבריטי, אימוץ שיטת המושבעים לא נכללה בירושה זו. הרציונל מאחורי החלטה זו נבע מהחשש שחבר מושבעים המורכב מאנשים מקומיים עלול להפגין תיבה או עוינות כלפי הכובש הבריטי, וליצור דינמיקה מאתגרת שבה חבר מושבעים ערבי ישפוט יהודי, ולהיפך. חשש זה העלה ספקות ניכרים לגבי הפוטנציאל למשוא פנים וסיכון לפגיעה בחתירה לצדק. לפיכך, ההחלטה להחסיר את מערכת המושבעים נתפסה בתור אמצעי זהירות מפני הליך שיפוט פגום ובלתי יעיל.¹⁴ ואכן, בעת הקמת מדינת ישראל וייסוד מערכת המשפט לא שולבה בה שיטת המושבעים. יוצא אפוא כי ייבאנו את שיטת המשפט המקובל וקלטנו אותה בשיטת המשפט בישראל, אולם ויתרנו על אחד האלמנטים החשובים ביותר בשיטת משפט זו – חבר המושבעים – שלפיו ראוי כי אדם יישפט בפני קבוצת השווים לו.

ב. ההצדקות לחבר מושבעים

1. הבטחת הוגנות ושיתוף ציבור

אחד היתרונות העיקריים של שילוב מושבעים במערכת המשפט הוא הפוטנציאל שלהם להגביר את ההגינות ושיתוף הציבור. חבר מושבעים, המורכב מאזרחים מן השורה בעלי רקע מגוון, מספקים ייצוג רחב יותר של החברה. גיוון זה מסייע בהגנה מפני הטיות ודעות קדומות שעלולות להשפיע על החלטות שיפוטיות.¹⁵ שופטים הם בני אדם ועשויים להיות מושפעים מהטיות, חוויות ודעות משלהם. מושבעים, לעומת זאת, מורכבים מקבוצה מגוונת של אנשים המשקפים את הקהילה הרחבה. על ידי שילוב נקודות המבט של קבוצה מגוונת זו של אנשים, חבר מושבעים עשוי לקבל החלטות יותר הוגנות וצודקות. חבר מושבעים משקלל גם נקודות מבט מגוונות וחוויות חיים להליך המשפטי, חברי ההרכב נוטים יותר לקחת בחשבון את הגורמים הסובייקטיביים והרגשיים שיכולים להשפיע על התנהגותו של הנאשם, כגון עוני, חינוך וסביבה חברתית,¹⁶ וכך לשפר את הדיוק והלגיטימיות של החלטות משפטיות. השופטים, לעומת זאת, נוטים יותר להסתמך על תקדים משפטי ועקרונות מופשטים, ועשויים להיות פחות רגישים למציאות האנושית של התיק.

שילוב חבר מושבעים במערכת המשפט יכול לספק יותר מסתם החלטה משפטית – הוא יכול להציע 'תחושת סגירת מעגל', אמפתיה ומתן תוקף לקורבנות ובני משפחותיהם. על ידי שיתוף אזרחים מן השורה בתהליך קבלת ההחלטות, מערכת המשפט יוצרת אפקט רגשי ומדגישה את ההכרה בחשיבות הריפוי וסגירת המעגל.

V. P. Hans, *Jury Systems Around the World*, CORNELL LAW FACULTY PUBLICATIONS, Paper 305 (2008)

J. Gastil, *Jury duty in Japan*, NEW YORK TIMES (July 26, 2007)

Asher Maoz, *The Rule Excluding Evidence of Similar Facts with Special Reference to Non-Jury Trials*, 8 ISRAEL LAW REVIEW 506 (1973)

G. J. Edwards, *The Grand Jury*, AMS PRESS (1906)

P. DEVLIN, TRIAL BY JURY (1956)

2. העצמת אזרחים וחזוק הדמוקרטיה

שימוש בחבר מושבעים מעצים את האזרחים על ידי שילובם ישירות בהליך השיפוטי.¹⁷ ניתן לראות בשירות חבר המושבעים חובה אזרחית, עידוד מעורבות פעילה וקידום ערכים דמוקרטיים. על ידי השתתפות בהליך המשפטי, אזרחים מבינים יותר את החוק, מזדהים עם פעולתה של מערכת המשפט, ומטפחים תחושת בעלות ואחריות. מחקר שנערך בשנת 2008,¹⁸ חקר את ההשפעה של חבר המושבעים על תפיסת המשתתפים בו לגבי שירות חבר המושבעים, זהות אזרחית ודבקות בנורמות אזרחיות. ממצאי המחקר הוכיחו כי להשתתפות בדיון מושבעים יש השפעה חיובית על זהות האזרח והנורמות האזרחיות. המשתתפים דיווחו על תחושת חובה אזרחית מוגברת, הבנה מעמיקה יותר של תהליכים דמוקרטיים ואמונה מוגברת במשמעות של קבלת החלטות הוגנת וצודקת. תהליך ההתלבטות וההזדמנות לקיים דיאלוג משמעותי עם חברי המושבעים היו תורמים מרכזיים לתוצאות חיוביות אלו. מחקר זה מדגיש את האופי הטורנספורמטיבי של שירות המושבעים, שבו אזרחים משתתפים באופן פעיל בהליך המשפטי. מתן אפשרות לאזרחים לתרום ישירות לקבלת החלטות השיפוטיות מעצימה אותם ומחזקת אצלם את הערכים הדמוקרטיים. המחקר מחזק את התפיסה ששירות בחבר המושבעים לא רק מקיים את החובה האזרחית אלא גם מעצים את האזרחים באופן אקטיבי להשתתף בניהול המשפט. גישה שיתופית זו מחזקת את הדמוקרטיה בכך שהיא מבטיחה שהקולות ונקודות המבט של הקהילה נשמעים ומוערכים בהליכים משפטיים.

3. שקיפות ואמון הציבור

נוכחותו של חבר מושבעים במשפט מגבירה את השקיפות ואת אמון הציבור במערכת המשפט. למרות שכל משפט פתוח בדרך כלל לציבור, דיוני חבר המושבעים עצמם אינם נגישים על מנת להבטיח דיונים כנים בין המושבעים. עם זאת, הציבור יכול להיות עד לתהליך קבלת החלטות במהלך המשפט, מה שמאפשר לציבור לראות את תהליך קבלת החלטות ממקור ראשון. שקיפות זו מגבירה את אמון הציבור במערכת המשפט, מקדמת אחריות ומפיגה תפיסה של אטימות או משוא פנים. יתר על כן, צפייה במשפט בו משתתף חבר המושבעים מספקת הזדמנות לחנך את הציבור לגבי תהליכים משפטיים ומטפחת הבנה טובה יותר של שלטון החוק. הדבר שונה ממשפט ללא חבר מושבעים, שבו השופט משמש בתור מקבל החלטות הבלעדי, ומעורבות הציבור מוגבלת לצפייה בהליכים ללא השתתפות פעילה בפסק הדין.

4. איזון כוח המדינה ושמירה על חירויות

חבר מושבעים משמש מנגנון בדיקה חיוני לפעולותיה של המדינה ואף לבלם לכוחה, במיוחד במקרים הכוללים תביעה ממשלתית או אישומים פליליים. תפקידו של חבר המושבעים הוא לשמש "חסם נגד פעולת ממשלה שרירותית ומדכאת".¹⁹ הם מספקים מאזן נגד להשפעת המדינה ומשמשים כהגנה לחירויות הפרט. במילים אחרות, חבר מושבעים יכול למנוע ניצול לרעה של כוח שלטוני על ידי הבטחה כי הממשלה תישא באחריות ושהפסיקות ייקבעו על ידי חתך רוחב של האוכלוסייה, המשקף את ערכי הקהילה והנורמות שלה.²⁰

¹⁷ J. ABRAMSON, WE THE JURY (1994)

¹⁸ J. Gastil, J. Leichter, L. Black, & E. P. Deess, *From small group member to citizen: Measuring the impact of jury deliberation on citizen identity and civic norms*, HUMAN COMMUNICATION RESEARCH 34, 137-169 (2008)

¹⁹ Tate v. Bearden, 363 S.E.2d 385 (Ga. 1988)

²⁰ R. St. John, *License to Nullify: The Democratic and Constitutional Deficiencies of 85 Authorized Jury Lawmaking*, 106 YALE L.J. 2563, 2595 (1997)

ג. אתגרים ודרכי שילוב

שילוב חבר מושבעים למערכת המשפט בישראל מציב אתגרים ושיקולים. הבטחת תהליך בחירה הוגן וללא משוא פנים, במיוחד בחברה מגוונת, היא חיונית. יש לטפל בדעות קדומות ובקונפליקטים אפשריים באמצעות נוהלי מיון והדרכה קפדניים. בנוסף, ההיבטים הלוגיסטיים של זימון וניהול מספר מספיק של מושבעים והעלויות הנלוות מצריכים התייחסות מדוקדקת.

מבקרי השיטה מעלים לעיתים קרובות חששות לגבי יכולת המושבעים להתמודד עם תיקים משפטיים מורכבים. לשופטים הכשרה וניסיון משפטי של שנים המאפשרים להם לנווט בסוגיות משפטיות מורכבות וליישם את החוק בצורה עקבית וניואנסית. מושבעים, לעומת זאת, עשויים שלא להיות בעלי אותה רמה של מומחיות משפטית והם עשויים להיאבק בהבנת מושגים משפטיים מורכבים. זה עלול להוביל לתוצאות לא עקביות או לא הוגנות.²¹ עם זאת, בעזרת הנחיות והדרכה מתאימות של שופטים, חברי חבר המושבעים יכולים לתפוס ולהעריך מושגים משפטיים מורכבים. בעוד שלשופטים יש מומחיות משפטית נרחבת, שילובו של חבר המושבעים מביא לתהליך קבלת החלטות נקודות מבט מגוונות והיגיון בריא. גישה שיתופית זו יכולה לספק הערכה מקיפה של המקרה ולהבטיח תוצאה הוגנת. שופט בית המשפט העליון אלכס שטיין טוען שמושבעים אף מסוגלים להתמודד טוב יותר משופטים עם העמימות ואי הוודאות הטבועים במשפטים פליליים. חברי מושבעים מסוגלים להסתמך על הידע, הניסיון והאינטואיציה הקולקטיביים שלהם כדי להבין עדויות מורכבות ומנוגדות, ויש להם סיכוי נמוך יותר להיות מושפעים מהטיות קוגניטיביות ותפיסות קדומות משלהם.²²

ישנן דרכים שבהן ניתן לשלב חבר מושבעים במערכת המשפט הישראלית כבר היום. דרך אחת תהיה להשתמש במושבעים בצורה מצומצמת וממוקדת, למשל במקרים שבהם יש צורך בתשומה קהילתית או שבהם יש סוגיות מורכבות במיוחד. ניתן להשתמש במושבעים גם בשילוב עם שופטים, כאשר השופט מספק הנחיות משפטיות ומומחיות בעוד חבר המושבעים מספק מידע על ערכים ונורמות קהילתיות.

דרך אחרת תהיה להשתמש במושבעים בצורה שונה מזו המוכרת לנו, כגון מערך של "ייעוץ מקצועי". במסגרת מערך זה, פנל של אנשים בעלי מומחיות או ניסיון רלוונטיים ייקרא לסייע לשופט בקבלת החלטות בתיקים מורכבים. מערך זה עשוי לסייע כי החלטות משפטיות מתקבלות על ידי אנשים עם הבנה עמוקה של הנושאים הרלוונטיים, תוך שילוב נקודות המבט של הקהילה.

השאיפה לצדק היא אחריות משותפת המתפרשת על כל החברה. חשוב להדגיש כי חיפוש הצדק אינו כרוך בהחלפת שופטים במושבעים; אלא, זה כרוך בשילוב מושבעים במערכת המשפט. גישה שיתופית זו צפויה להניב תוצאות חיוביות, שכן שופטים ישמרו על החוק ויספקו הדרכה נחוזה לחבר המושבעים בהתבסס על הידע המשפטי והניסיון הרב שלהם. בינתיים, שילובו של חבר מושבעים ישמש עדות לעקרונות הצדק, מתוך הכרה שלא כל היבט של עשיית צדק במשפט צריך להיות כתוב במפורש בחוקים.

²¹ רינת קיטאי סנג'ור "הגנה מן הצדק מול סמכות ה-Nullification של חבר המושבעים – זיכוי אדם שביצע עברה על בסיס שיקולים חיצוניים לאשמה" המשפט יד 513-540 (2021).

²² Uzi Segal & Alex Stein, *Ambiguity Aversion and the Criminal Process*, 81 NOTRE DAME L. REV. 1495, 1556 (2006).

סיכום

שילוב מושבעים למערכת המשפט בישראל טומנת בחובה פוטנציאל לשנות את נוף הצדק, לקדם הוגנות, שיתוף ציבור ואחריות. בעוד שמערכת המשפט בישראל הסתמכה היסטורית על שופטים בתור מקבלי ההחלטות היחידים בהליך השיפוטי, שילובם של מושבעים יעצים את האזרחים ויחזק את הערכים הדמוקרטיים.

חבר מושבעים מדגיש נקודות מבט וחויות חיים מגוונות לאולם, ומבטיח כי פסיקות יושפעו פחות מהטיות או מדעות קדומות אינדיבידואליות. הגיוון מחזק גם את אמון הציבור במערכת המשפט. על ידי שיתוף האזרחים הפשוטים בהליך השיפוטי, תטופח תחושת בעלות ואחריות אזרחית בקרב האזרחים, ובסופו של דבר יתחזק המרקם הדמוקרטי של האומה.

הכללת מושבעים במשפטים תספק שקיפות רבה יותר, תאפשר לציבור להיות עד לתהליך הדיון ולהבין את שלטון החוק. הנראות אינה רק מגבירה את אמון הציבור אלא גם מחנכת את הקהילה לגבי תהליכים משפטיים ומטפחת הבנה טובה יותר של מערכת המשפט.

שילוב חבר מושבעים למערכת המשפט תשמש גם פיקוח על כוחה של המדינה, ותבטיח שחירויות הפרט יהיו מוגנות יותר. חבר המושבעים פועל בתור הגנה מפני התעמרות אפשרית מצד הממשלה, מספק קול לקהילה ומשקף את הערכים והנורמות שלה.

אומנם הועלו חששות לגבי יכולתם של חבר מושבעים לטפל במקרים משפטיים מורכבים,²³ אך עם הנחיות והדרכה מתאימות משופטים, המושבעים יכולים לרכוש הבנה מספקת ולספק תוצאות הוגנות. הנמקות השכל הישר שלהם ונקודות המבט המגוונות של חברי חבר מושבעים משלימות את המומחיות המשפטית של השופטים – אשר בתורן מחזקות את ההערכה המקיפה של המקרה הנדון.²⁴

כמו כן, שילוב חבר מושבעים במערכת המשפט בישראל אינו חף מאתגרים. הבטחת תהליך בחירה הוגן וחסר פניות, טיפול בדעות קדומות פוטנציאליות וניהול היבטים לוגיסטיים דורשים התייחסות מדוקדקת. עם זאת, ניתן להתגבר על אתגרים אלה באמצעות נהלי מיון חזקים, תוכניות הדרכה ואסטרטגיות ניהול יעילות.

לאור היתרונות הפוטנציאליים של שילוב חבר מושבעים למערכת המשפט בישראל, ראוי כי קובעי מדיניות ואנשי משפט ישקלו היטב את היתרונות, האתגרים וההשלכות ארוכות הטווח של רפורמה כזו, שתתרום למערכת המשפט בישראל ותהפוך אותה למכילה, משתפת וצודקת יותר.

ציטוט מוצע: פני טופורק "שיטת חבר מושבעים בישראל – הצדקות ואתגרים" **רשות הרבים** (1.9.2023).

²³ Sheppard v. Maxwell, 384 U.S. 333 (1966).

²⁴ SHMUEL NITZAN & JACOB PAROUSH, COLLECTIVE DECISION MAKING: AN ECONOMIC OUTLOOK (Cambridge University Press, 1985).